

کبوتر، پرنده تکخال مطبوعات ایران

فاطمه ترکچی

اشاره

با پایان یافتن دوره دیکتاتوری رضاشاهی و اختناق حاصل از آن در شهریور ۱۳۲۰، فرصتی کوتاه دست داد تا روشنفکران و منتقدان سیاسی با نگارش دیدگاه‌های خود به آگاه‌سازی جامعه بپردازند. به ویژه از آن روی که نیروهای متفکین، ایران ما را در چنگال خود می‌فشردند و استعمار در پهنه بی‌رحم سیاست همچنان بر منابع مادی و معنوی کشور دست‌اندازی می‌کرد. در این شرایط سخت، جامعه از گزند ناملايمات حضور بیگانه در خاک کشور در امان نماند؛ قحطی و گرسنگی جان بسیاری را گرفت و بیماری‌های واگیر شیوع یافت. پس، در آن هنگام که ارتش ما کارایی لازم را در پاسداری از میهن و مردم نداشت و حکومت در سیاست‌گذاری و کنترل اوضاع ناتوان بود، قلم روشنفکران بر صفحه مطبوعات - نزدیک‌ترین پل ارتباطی آنها با جامعه - در نگارش تلخی‌های آن حضور یافت و نیز برافروختن حس میهن‌پرستی در وجود ایرانیان به حرکت درآمد که بدان روی شاید کسی کاری کند و ایران از ویرانی برهد.

بنابراین، در آن دوره، روزنامه‌هایی چاپ و پخش گردید که به لحاظ درج نقدهای تند و برشمردن واقعیت‌های ناخوشایند زمانه، سابقه انتشار نداشت و «کبوتر» یکی از آن جمله بود که در نوشتار پیش‌رو معرفی و توصیف می‌شود.

البته گفتنی است که آگاهی نگارنده از بودن و چگونگی «کبوتر»، با اهدای پنج شماره نخست آن توسط دکتر حسن ره‌آورد به کتابخانه، موزه و مرکز اسناد مجلس شورای اسلامی به دست آمد و بیشتر نوشته‌های این متن از داده‌های پنج شماره اول این هفته‌نامه است؛ زیرا جز پنج کتاب^۱ منبع دیگری که دربردارنده

۱. این پنج کتاب عبارت‌اند از: ابوترابیان، حسین، مطبوعات ایران، از شهریور ۱۳۲۰ تا ۱۳۲۶ (تهران: اطلاعات،

نوشته‌ای درباره «کبوتر» باشد، نیافتیم. در این پنج کتاب نیز به طور کلی، تنها در چند خط به نام سردبیر، زمان انتشار، تعداد نسخه‌های چاپی و توقیف «کبوتر» اشاره شده است و توضیح بیشتری در آن وجود ندارد. به همین دلیل و نیز شباهت مطالب و دوری از زیاده‌نویسی، در اینجا به همه این کتاب‌ها ارجاع داده نشد.

«کبوتر»

روز پنجشنبه ۱۴ آبان ۱۳۲۱، نخستین شماره هفته‌نامه «کبوتر» در هشت صفحه، در آسمان مطبوعات ایران به پرواز در آمد. رضا لطفی لاریجانی،^۱ صاحب امتیاز، سردبیر و نویسنده بیشتر مطالب کبوتر، در اصل وکیل دادگستری و از آگاهان به اوضاع و شرایط سیاسی و اجتماعی زمانه خود بود.

در لگوی کبوتر، مقررات هفته‌نامه که «جای اداره» نشریه، هفتگی بودن انتشار آن و پذیرش نوشته‌های موافق با نظر سردبیر، همچنین مطالب نوشته شده در همان شماره و «آیینم» که گویای اندیشه و دیدگاه لطفی درباره میهن‌پرستی اوست و نیز تکبیتی با این مضمون آمده است:

من مرغک باز منقار و شوریده و سرجنانم که بر شاخه توحید
ذکری جز حقیقت یکتا و فکری مگر ارادت بی‌همتا ندارم

اکنون مضمون نوشته‌های پنج شماره نخست کبوتر - که در دست ماست - را بررسی می‌کنیم تا به آگاهی خویش در آشنایی با آن بپردازیم.

سرمقاله شماره اول با نام «ایران بیدار است»، خطاب به «فرزندان ایران، سربازان دلیر، ایلات نجیب و اصیل» نوشته شده و لطفی، با قلمی شیوا و گویا حس میهن‌پرستی و وامداری ایرانیان به خاک سرزمین پدریشان را به جوشش وامی دارد. او در آن بحبوحه سیاسی - اجتماعی با قلم پرهیجان خود در سرمقاله‌ها می‌کوشد تا ایرانیان را نسبت به داشته‌های فراموش شده خود آگاه سازد و دوباره خاطر آنها را به ایران آباد و ایرانی کوشا و سرافراز جلب نماید.

«پتک و سندان»، شعری است سروده لطفی که از زبان پتک و سندان با ایهام و کنایه به استواری و ایستادگی در برابر ستم‌ستمران تأکید می‌کند. «ادب و نزاکت»، عنوان مبحث بعدی است که سردبیر هدف از درج آن را این‌گونه بیان کرده است:

«منظور ما از ذکر فصول این مبحث آن است که شما را به اصول روابط اجتماعی متذکر نموده تا آداب

(۱۳۶۶)؛ ال. ساتن، ال. پی، «مطبوعات ایران ۱۹۴۷/۴۸م»، فصلنامه مؤسسه انگلیسی مطالعات فارسی (لندن: ۱۹۶۸م)؛ برزین، مسعود، شناسنامه مطبوعات ایران از ۱۲۱۵ تا ۱۳۵۷ شمسی (تهران: بهجت، ۱۳۷۱)؛ ولی‌مراد صادق‌نسب، فهرست روزنامه‌های فارسی، سال‌های ۱۳۲۰/۳۲ (تهران: دانشگاه تهران، ۱۳۶۰)؛ صالحیار، غلامحسین... [و دیگران]، چهره مطبوعات معاصر (تهران: مؤسسه مطبوعاتی پرنس اجنت (Press Agent)، ۱۳۵۱).

۱. پسوند «لاریجانی» بنا بر نوشته ابوترابیان آورده شده و در هیچ‌یک از شماره‌های کبوتر این پسوند درج نشده است. (برای آگاهی بیشتر نک: ابوترابیان، مطبوعات ایران از شهریور ۱۳۲۰ تا ۱۳۲۶، ص ۱۳۰).

و رسوم پسندیده زندگی را بهتر رعایت نمایید.»^۱
در بخش پسین، با نام «ملیت و طبع ایرانی» با این جمله آغاز می‌شود:
«هر سیاستی که موافق مصلحت طبیعی ملتی نباشد، مشی فکری عوام و خواص آن قوم را پریشان می‌کند. نوامیس و اسرار طبیعت قابل تغییر و تصرف نیستند؛ هر محیط همان طوری که زبان و ادبیات و موزیک خاصی دارد، قوانین و مقررات اجتماعی آن هم مخصوص است.»^۲
نویسنده این نوشتار، «پروین ضمیر» بوده و منظور نهایی او اینکه، «فرهنگ‌های اروپایی» نتیجه و فایده نیکویی برای ایرانیان ندارد و فرهنگ ایرانی با آن متفاوت است و:
«از تمدن اروپایی آنچه دور ریختنی بود به دست شیادان به ایران ریختند و به زور بسط و منتشر کردند (فساد اخلاق) و آنچه پسندیده و شایسته بود بر ایرانی تحریم نمودند (آزادی).»^۳
سپس در کوتاه‌نوشته‌ای به نام «آگاهی»، لطفی تأکید می‌کند که هیچ نوشته‌ای با امضای او در هیچ‌یک از روزنامه‌های تهران چاپ نشده است.
نکته شایان توجه آنکه، سردبیر «کبوتر» در نوشته‌های خود، ستونی را نیز برای بانوان در نظر داشته که نمونه نخستین آن در بخش «ادب و نزاکت» به خوبی پیداست؛ اما «زیبایی خانم‌ها و حفاظت آن» که در چهار شماره نخست آمده، ویژه آنهاست و هدف لطفی از نوشتن آن، اینکه «در زیبایی نسل خود» بکوشد و خانواده‌های خلوت امروز ایران را پرجمعیت کند. زیرا به باور او:
«سیاست‌های بیگانه دیرزمانی است که روز به روز جمعیت این کشور را از راه کشت و کشتارهای داخلی یا امراض مسری یا گرسنگی و یا سایر عوامل شرم‌آور می‌کاهد.»^۴
مطلب بعدی، «حکیم‌الهی» است. حسن حکیم‌الهی از طنزپردازان آن زمان بود که لطفی برای «تشویق بزرگان هر هنر» تصمیم گرفت که آثار وی را حفظ کند و برای خوانندگان ارائه نماید. به همین دلیل، ضرب‌المثل و داستان‌های «شیرین» او را در ستونی با نام «حکیم‌الهی» چاپ کرد.
«دل آرام و بی‌دل در مکتب عشق» عنوان پسین در «کبوتر» است که گویا نام یکی از مجموعه کتاب‌های «ده رمز» نوشته لطفی بوده و به عنوان پاورقی در این پنج شماره چاپ شده است.
«الخان باربد» نوشتاری درباره موسیقی است که منظور سردبیر هفته‌نامه کبوتر از چاپ مقاله‌های موسیقی در این بخش آن بوده که:
«این هنر زیبا را که ندای روح و زمزمه احساسات است در عهد ایران دیرین و باستان ببینیم چه بوده و آیا موسیقی ایران که حتماً رابطه بسیاری با ادبیات داشته مانند سروده چکامه‌سرایان، رونق و خلقتی داشته

۱. هفته‌نامه کبوتر، س ۱، ش ۱، ص ۴.

۲. همان.

۳. همان.

۴. همان، ص ۵.

یا چیزی نبوده و از هر کشوری نغمه‌ای شنیده و وارد سرزمین ادبیات خود نموده.»^۱
 آب، مایه حیات و ویژگی‌های آب آشامیدنی از دیگر مطالب مورد توجه لطفی بوده که در شماره اول و دوم به چاپ رسیده است. پس از آن، شعری از لطفی به نام «من با خود» درج گردیده است. صفحه پایانی یا هشتمین صفحه «کبوتر» نیز که به نظر می‌رسد از ویژگی‌ها و نکات جالب توجه این هفته‌نامه است و در پنج شماره نخست آن دیده می‌شود،^۲ نقشه ایران با طرح‌ها و نوشته‌هایی منتقدانه از حضور روسیه و انگلیس در کشور و نفوذ و تسلط آنها بر منابع ثروت ایران است که در پایان این نوشتار نمونه‌هایی از آن را می‌بینیم.

از شماره دوم به بعد، سردبیر «کبوتر» میحی با نام «تقلب در اسناد رسمی» را چاپ کرده که در اصل، «ترجمه و اقتباس از تحقیقاتی» بوده که دکتر ادموند لوکار، کارشناس فرانسوی در این مورد انجام داده و در کتاب او به نام «پلیس فنی» نیز چاپ شده بود. بنابراین، لطفی - که وکیل دادگستری بود - برای آگاهی‌دادن به همکاران خود در این زمینه به چاپ مبحث مذکور اقدام کرده است. جز این، در شماره دوم تا پنجم، جز پراکنده‌ها، پایه اصلی نوشتار و مقالات همانی است که در شماره نخست آورده شده و بیشتر جنبه انتقاد از وضعیت زمانه و تقویت حس میهن‌پرستی در ایرانیان بوده است.

اما شایسته است که نکته پایانی و فرجام «کبوتر» را از نوشته ابوترابی‌ان بخوانیم:
 «این روزنامه کمی قبل از واقعه ۱۷ آذر ۱۳۲۱ توقیف شد و انتشار دوباره آن از فروردین ۱۳۲۲ آغاز گردید. اما بلافاصله توقیف شد و پس از آن در مرداد ۱۳۲۴ چند شماره دیگر انتشار داد.»^۳

۱. همان، ص ۷.
 ۲. آن‌گونه که گفتیم، آگاهی ما از «کبوتر» با تأکید بر پنج شماره نخست آن که از سوی دکتر ره‌آورد به کتابخانه، موزه و مرکز اسناد مجلس شورای اسلامی هدیه شده است، می‌باشد. همچنین گفتنی است که شماره شش از سال اول این هفته‌نامه در کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران موجود است. (برای آگاهی بیشتر نک: صادقی‌نسب، فهرست روزنامه‌های فارسی، ص ۱۷۴).
 ۳. ابوترابی‌ان، مطبوعات ایران از شهریور ۱۳۲۰ تا ۱۳۲۶، ص ۱۳۱.

